

РЕЦЕНЗІЯ
кандидата юридичних наук, доцента,
завідувача кафедри державно-правових дисциплін
Корольової Вікторії Вікторівни
на дисертацію Вашука Олександра Сергійовича
на тему «Розвиток інституту юридичної відповідальності в умовах
імплементації європейських стандартів прав людини»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08
«Право» зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Права і свободи людини становлять фундаментальні цінності правової та демократичної держави, а забезпечення їх реальної реалізації та ефективного захисту безпосередньо залежить від якості правових механізмів юридичної відповідальності. На сучасному етапі розвитку України, який характеризується активним євроінтеграційним курсом і прагненням до набуття членства в Європейському Союзі, особливого значення набуває доктринальне переосмислення інституту юридичної відповідальності крізь призму вимог ЄКПЛ та практики ЄСПЛ. У цьому контексті така проблематика є не лише науково значущою, але й практично необхідною.

Актуальність теми посилюється тим, що традиційні вітчизняні правові підходи, які зводять юридичну відповідальність переважно до репресивно-санкційної реакції держави, дедалі більше вступають у суперечність із сучасними європейськими стандартами, зокрема принципами пропорційності, правової визначеності та поваги до людської гідності, сформованими практикою Європейського суду з прав людини.

Крім того, в умовах збройної агресії проти України особливої гостроти набуває проблема переосмислення відповідальності держави за забезпечення та захист прав людини, зокрема внутрішньо переміщених осіб і цивільного населення тимчасово окупованих територій, що додатково підкреслює своєчасність і значущість обраної теми дослідження.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що тема дисертаційного дослідження Ващука О. С. є актуальною та відповідає потребам сучасної правової науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» - «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з розвиненою системою інститутів громадянського суспільства» (номер державної реєстрації 0118U001384).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Наукові положення, висновки та рекомендації дослідження є належним чином обґрунтованими й достовірними, що забезпечується чіткою логікою його побудови та послідовною реалізацією визначених наукових завдань. Кожне із поставлених завдань спрямоване на поетапне розкриття сутності інституту юридичної відповідальності - від теоретико-методологічного осмислення базових категорій до аналізу механізмів його реалізації в умовах імплементації європейських стандартів і формування концепції нової парадигми.

Обґрунтованість сформульованих положень досягається завдяки комплексному застосуванню методів дослідження, зокрема: діалектичного, історико-правового, логіко-семантичного, системного аналізу, аксіологічного, герменевтичного та методу правового моделювання. Висновки щодо стану гармонізації національного законодавства з вимогами ЄКПЛ ґрунтуються на системному аналізі чинного законодавства та прецедентної практики ЄСПЛ у справах проти України.

Залучення міжнародного досвіду захисту прав людини та його аналіз крізь призму можливостей адаптації до вітчизняних правових реалій дали змогу виявити об'єктивні тенденції розвитку відповідних механізмів і

обґрунтувати авторські пропозиції щодо вдосконалення інституту юридичної відповідальності в Україні. Загалом сформульовані висновки та рекомендації відповідають сучасним потребам розвитку правової системи держави.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи. Ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження здобувача дає підстави стверджувати, що поставлена у вступі мета досягнута, а всі окреслені завдання успішно виконані. Це переконливо відображено в основних положеннях дисертації, які сформульовані автором самостійно та вирізняються належним рівнем наукової новизни.

Реалізація досліджуваної Ващуком О. С. наукової розвідки обраної проблеми відображена в науковій новизні дослідження, яка полягає у тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним монографічним дослідженням інституту юридичної відповідальності в умовах імплементації європейських стандартів прав людини, у якому здійснено системне теоретико-методологічне обґрунтування його сутності, виявлено закономірності трансформації під впливом практики Європейського суду з прав людини та сформульовано концептуальні підходи до формування нової парадигми юридичної відповідальності. У процесі здійсненого дослідження автором сформульовано низку наукових положень та висновків, що містять наукову новизну, основними та найбільш вагомими серед положень наукової новизни одержаних результатів дослідження є наступні:

вперше запропоновано авторське визначення юридичної відповідальності як особливого правового стану суб'єкта, що виявляється у внутрішньому прийнятті зобов'язання відповідати за власні дії чи бездіяльність, орієнтуючись на засадничі принципи права, ідеали соціальної справедливості, публічної довіри та аксіологічні постулати правової держави; констатовано, українська модель нормативної адаптації в умовах збройного конфлікту постає прикладом правової резилієнтності, що ґрунтується на водночас адаптивному та цілеспрямованому підході до євроінтеграції; поетапна гармонізація галузевого законодавства з положеннями Угоди про

асоціацію з ЄС, рішеннями Європейського суду з прав людини, практикою Венеційської комісії та рекомендаціями інституцій Європейського Союзу через секторальні інструменти цілком відповідає вимогам правової передбачуваності та стабільності, а також формує доктринальну основу для подальшого оновлення конституційної ідентичності України у післявоєнний період; акцентовано, секторальна імплементація європейських стандартів є інституційною альтернативою конституційній ревізії; репрезентовано класифікацію рівнів прояву юридичної відповідальності, які формують цілісну модель правової реакції та самореалізації особи у правовій державі: 1) суб'єктивний рівень (внутрішнє прийняття відповідальності); 2) міжсуб'єктний рівень (відповідальність перед іншими); 3) інституційний рівень, котрий охоплює формалізований аспект відповідальності; розроблено мотиваційну градацію юридичної відповідальності визначено такі її компоненти: 1) зовнішньо та примусова мотивація (негативна реактивність); 2) зовнішньо-визнана мотивація (позитивна реактивність); 3) внутрішньо етична мотивація (проактивна доброчесність).

Загалом положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором дисертації, відзначаються науковою новизною, а отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення. Вони можуть бути використані для підвищення ефективності розробки нормативно-правових актів, виявлення та усунення наявних прогалин і колізій у чинному законодавстві.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Результати, отримані в ході дисертаційного дослідження, мають істотне теоретичне та прикладне значення. Теоретична цінність роботи полягає у розвитку, уточненні та систематизації наукових уявлень про юридичну відповідальність як цілісний соціально-правовий феномен в умовах трансформації від санкційно-репресивної до аксіологічно орієнтованої моделі правового регулювання.

Сформульовані в дисертації висновки та рекомендації можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – для подальшої розробки

проблематики інституту юридичної відповідальності, уточнення його доктринальних засад та формування нових підходів до класифікації його функцій і принципів; правотворчій діяльності – під час удосконалення законодавства України у сфері прав людини, розробки проєктів законів і підзаконних актів, що забезпечують узгодження інституту юридичної відповідальності з європейськими стандартами; правозастосовній практиці – для підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері реалізації юридичної відповідальності з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Міжнародний захист прав людини», «Порівняльне правознавство» та у підготовці відповідних навчально методичних матеріалів; практиці підвищення кваліфікації юристів та державних службовців – для формування сучасного бачення інституту юридичної відповідальності і його ролі у забезпеченні верховенства права та захисту прав людини.

Повнота викладу наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження було висвітлено у вісімнадцяти наукових працях, серед яких: 4 наукові статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», 1 стаття у наукометричній базі даних Scopus та 13 публікацій за матеріалами міжнародних, міжнародних науково-практичних та науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація складається з анотації, списку публікацій здобувача за темою дисертації, змісту, вступу, трьох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок друкованого тексту, з них основного тексту - 182 сторінки. Список використаних джерел складається з 245 найменувань.

Структура дисертації побудована логічно і сприяє розкриттю теми дослідження та виконанню поставлених завдань. Дисертація оформлена відповідно до Вимог до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Анотація дисертації відповідає встановленим вимогам і є узагальненим стислим викладом її основного змісту, в якому відображено ключові результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення. Мова і стиль дисертації відповідають вимогам наукового юридичного тексту: виклад матеріалу є послідовним, академічним і термінологічно виваженим.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації свідчить про дотримання Ващуком О. С. академічної доброчесності. У дисертації не виявлено текстових запозичень без належного посилання на джерела, а також інших порушень принципів академічної доброчесності.

Зауваження та дискусійні положення щодо дисертації. Незважаючи на загальну позитивну оцінку змісту рецензованого наукового дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення, які потребують додаткового уточнення та аргументації під час публічного захисту дисертації.

1. У підрозділі 1.1 «Поняття, ознаки та функції інституту юридичної відповідальності», розглядаючи класифікація юридичної відповідальності за галузевою належністю, автор поряд із кримінальною, адміністративною, цивільно-правовою та дисциплінарною відповідальністю виокремлює також конституційну відповідальність (із посиланням на концепцію В. М. Шаповала). Водночас у наступних розділах дисертації цей вид відповідальності як самостійний фактично не отримує належного розвитку, а саме при дослідженні механізмів узгодження національного інституту з європейськими стандартами та формуванні нової парадигми відповідальності увага зосереджена переважно на кримінально-правовому та частково

адміністративно-правовому вимірах. На наш погляд, така фрагментарність дещо послаблює цілісність дослідження, з огляду на те, що відповідальність держави та органів публічної влади перед особою є ключовим елементом гуманістичної правозахисної моделі, яку обґрунтовує автор. У зв'язку з цим доцільно чіткіше визначити місце і роль конституційної відповідальності в межах запропонованої парадигми.

2. У підрозділі 2.2 «Принципи юридичної відповідальності в системі європейських стандартів прав людини» автор аналізує практику Конституційного Суду України в контексті забезпечення внутрішньої узгодженості законодавства як складової принципу правової визначеності, посилаючись на рішення № 3-рп/2016, № 7-р/2019 та № 10-р/2020. Водночас поза увагою дослідження залишається інститут конституційної скарги як самостійний механізм захисту прав людини від непропорційного чи свавільного притягнення до юридичної відповідальності. У зв'язку з цим доцільно під час захисту уточнити, чому зазначений аспект не був охоплений дослідженням або які методологічні підстави зумовили таке обмеження.

3. У підрозділі 3.1 автор детально аналізує проблему реалізації принципу *non bis in idem* у вітчизняній правозастосовній практиці та обґрунтовано вказує на відсутність у законодавстві чітких запобіжників щодо паралельного або послідовного притягнення особи до адміністративної й кримінальної відповідальності за одне й те саме діяння. Водночас у частині висвітлення конституційних гарантій аналіз має переважно описовий характер: автор посилається на частину першу статті 61 Конституції України, однак не розкриває правові позиції Конституційного Суду України щодо її тлумачення, а також не звертається до практики конституційних скарг у цій сфері. З огляду на конституційно-правовий вимір порушеної проблематики, доцільно під час захисту уточнити, яким чином практика конституційної юрисдикції узгоджується з вимогами статті 4 Протоколу № 7 до ЄКПЛ та яке місце посідає конституційний контроль у системі гарантій дотримання принципу *non bis in idem*.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Ващука О. С. та не знижують її наукової й практичної значущості.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Дисертація Ващука Олександра Сергійовича, представлена на здобуття ступеня доктора філософії, на тему «Розвиток інституту юридичної відповідальності в умовах імплементації європейських стандартів прав людини» є завершеним науковим дослідженням із обґрунтованими та новими результатами. Вона поєднує теоретичні та практичні висновки й підтверджує особистий внесок дисертанта у розвиток юридичної науки.

Рецензоване наукове дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

За результатом публічного захисту Ващук Олександр Сергійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Вікторія КОРОЛЬОВА

16.04.2023
Вікторія Корольова
засвідчує
Університет економіки та права «КРОК»
20.06.2023